

Іван БІЛАС,
доктор юридичних наук, доктор історичних наук,
заслужений юрист України,
професор, завідувач кафедри
порівняльного і європейського права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Ольга ШПАКОВИЧ,
докторка юридичних наук,
професорка кафедри
порівняльного і європейського права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Олена СВЯТУН,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
порівняльного і європейського права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НАУКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА ЯК ПІДҐРУНТЯ ТА ОСНОВНИЙ ВЕКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлено розвиток науки та доктрини права Європейського Союзу в Україні. Зазначено основні наукові дослідження, пов'язані з вивченням окремих галузей, політик і складників права Європейського Союзу.

Розкрито наукову та позанавчальну активність студентів і професорсько-викладацького складу порівняльного і європейського права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. Вказано, що з перших днів повномасштабної воєнної агресії РФ проти України колектив кафедри бере активну участь в організації допомоги Збройним силам України, захисті територіальної цілісності та державного суверенітету.

У висновках наголошено на актуальності та важливості права Європейського Союзу в Україні. Акцентовано, що кафедра порівняльного і європейського права ННІМВ відіграє провідну роль у формуванні стандартів викладання права ЄС в Україні, розробленні навчально-методичних матеріалів у цій сфері та фаховій підготовці кваліфікованих євроінтеграторів.

Ключові слова: право Європейського Союзу, євроінтеграція України, Європейський Союз, кафедра порівняльного і європейського права, ННІМВ.

З проголошенням незалежності України зовнішньополітичний вектор розвитку нашої держави був визначений у напрямі європейської інтеграції.

Набуття членства в Раді Європи 1995 р., укладання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами 1994 р., запровадження інституційного механізму співпраці, укладання Угоди про вільну торгівлю між Україною і державами Європейської асоціації вільної торгівлі 2010 р., членство в Енергетичному співтоваристві 2010 р., Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 р. засвідчують поступові практичні кроки на шляху до європейської інтеграції.

28 лютого 2022 р. Україна надіслала до ЄС заявку на членство. 17 червня 2022 р. Єврокомісія рекомендувала надати нашій державі статус кандидата. 23 червня 2022 р. 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні цього статусу. 14 грудня 2023 р. лідери держав-членів ЄС вирішили розпочати безпосередні переговори про вступ України до Євросоюзу після виконання вимог.

На законодавчому рівні Україна визначила напрям своєї зовнішньої політики щодо забезпечення інтеграції в європейський правовий простір та набуття членства в Європейському Союзі як пріоритетний [1].

Вивчення різних аспектів правового регулювання процесів європейської інтеграції набуває дедалі більшої актуальності, практичної значущості й активного розвитку в іноземній і вітчизняній юриспруденції, до того ж є тенденція до зближення національних правових систем, засобів і методів правового регулювання.

З початком юридичного оформлення процесів європейської інтеграції в іноземній і вітчизняній науці розпочалося формування окремого наукового напрямку європейського права. В національній юридичній науці з 90-х років помітна тенденція до розвитку окремого наукового напрямку, в центрі якого — право Європейського Союзу.

Розвиток науки і доктрини права ЄС в Україні можна умовно поділити на два періоди: перший — до проголошення незалежності України (70-ті — початок 90-х років ХХ ст.); другий — із 90-х років ХХ ст. до сьогодення.

Перший період вирізняється появою монографій, які досліджують засади регулювання інтеграції в межах Європейських співтовариств.

Основним центром становлення науки європейського права була кафедра міжнародного права та іноземного законодавства факультету міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Платформою для розвитку науки стала кафедра міжнародного права Інституту міжнародних відносин, а згодом і кафедра порівняльного і європейського права ННІМВ, яку нині очолює заслужений юрист України професор І. Білас.

Другий період пов'язаний із проголошенням незалежності України, прийняттям європейськими організаціями важливих міжнародно-правових актів та іншими міжнародними подіями, що вплинули на розвиток науки [2].

Одразу після підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами з'являються наукові статті щодо правового регулювання співпраці України з ЄС, серед яких можна виділити праці Володимира Забігайла [3], Михайла Буроменського [4] Михайла Микієвича [5] та ін.

Наступний етап, що розпочався 2000 р., був доволі плідний для розвитку науки європейського права, адже охоплював підготовку та захист дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора юридичних наук і кандидата юридичних наук, появу численних наукових статей, монографій тощо. Проте цей період має певні хронологічні особливості: від вивчення теорії права Європейського Союзу (перша половина 2000-х рр.) до вивчення окремих політик європейського об'єднання та дослідження окремих галузей права Євросоюзу (друга половина 2000-х рр.).

У другій половині 2000-х років наука європейського права в Україні мала тенденцію до звуження предмета дослідження, вивчення окремих галузей, політик і складників права Європейського Союзу.

У науці європейського права окрему увагу надають вивченню джерел права ЄС, свідченням чого є поява наукового дослідження Ксенії Смирнової щодо питань вивчення всіх джерел права Євросоюзу з погляду їх формально-юридичного виокремлення, вироблення їх авторської класифікації [6].

Серед наукових праць, що висвітлюють зовнішні зносини Європейського Союзу, на особливу увагу заслуговує розвідка Ірини Березовської щодо відносин асоціації з третіми країнами [7]. Ця праця є теоретичним підґрунтям для вивчення проблем наближення України до Угоди про асоціацію.

Тенденція до звуження предмета наукового дослідження призводить до появи вузькоспеціалізованих досліджень права ЄС. Наприклад, правові питання регулювання державних закупівель у Євросоюзі висвітлює праця Іллі Влялька [8].

У науці права Європейського Союзу питання захисту прав людини не залишаються поза увагою. Серед наукових розвідок щодо механізмів захисту прав людини в Євросоюзі можна виділити працю О. Святун, у якій розглянуто європейські механізми боротьби з торгівлею людьми, зокрема й у ЄС [9].

На сучасному етапі розвитку науки європейського права в Україні характерним є тісний взаємозв'язок вітчизняних досліджень із дослідженнями західної доктрини, тобто відбувається взаємовплив на розвиток доктрин європейського права. По-перше, це зумовлено участю українських вчених-європейців у спільних проєктах із науковцями європейських країн; по-друге, розширюється географія міжнародних конференцій з актуальних питань права Європейського Союзу (Італія, Литва, Німеччина, Польща, Україна, Франція тощо); по-третє, останніми роками стрімко зростає кількість публікацій українських вчених у європейських виданнях.

У науці права Ради Європи в Україні теж помітна тенденція до звуження предмета дослідження, вивчення окремих галузей і складників права Ради Європи, певних аспектів системи захисту прав людини в Раді Європи.

Окремі питання, пов'язані з діяльністю Ради Європи, спочатку розглядали в межах загальних нормативних курсів із конституційного чи міжнародного права. Зокрема, кафедра міжнародного права ННІМВ однією з перших надала увагу вивченню особливостей європейських механізмів захисту прав людини, прикладом яких є Рада Європи. Зокрема, цього стосуються окремі теми в навчальних курсах «Право міжнародних організацій», «Міжнародно-правові механізми захисту прав людини», «Універсальні та регіональні механізми захисту прав людини» тощо.

Зі створенням у ННІМВ кафедри порівняльного і європейського права ініціатива щодо викладання права Ради Європи перейшла саме до цієї кафедри. Нині тут викладають курс «Правові аспекти діяльності Ради Європи». Особлива увага зосереджена на розгляді інституційної системи цієї організації та її основних документів, а також вивченні механізмів захисту прав людини, створених в її межах. Ретельному аналізу підлягає Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також основи функціонування її контрольного механізму [10].

Створення кафедри порівняльного і європейського права також пов'язане з об'єктивною потребою в підготовці кваліфікованих кадрів для роботи в цій сфері зовнішньої політики нашої держави. Нині кафедра забезпечує 59 основних і спеціальних курсів, з них 32 курси англійською мовою. Зокрема, тут викладають як нормативні навчальні курси з права ЄС, так і дисципліни спеціалізації: «Право Європейського Союзу», «Основні свободи внутрішнього ринку Євросоюзу», «Торговельне право ЄС», «Економічне право ЄС», «Антимонопольне право ЄС», «Право зовнішніх зносин ЄС», «Права людини в Євросоюзі», «Європейське трудове

та соціальне право», «Транспортне право ЄС», «Правове регулювання державних закупівель в ЄС» тощо. Крім того, кафедра організує викладання низки дисциплін для інших відділень інституту: «Економічне право ЄС» для відділення «Міжнародні економічні відносини», «Право ЄС» і «Право євроінтеграції» для відділення «Міжнародні відносини». Співробітники кафедри також підготували програми навчальних дисциплін спеціалізації, видали підручники і навчальні посібники.

У вересні 2015 року з ініціативи кафедри порівняльного і європейського права в ННІМВ запровадили англomовну магістерську програму «Європейське бізнесове право (мова навчання українська / англійська) / European Business Law». Гарант програми — к.ю.н., доц. І. Влялько. До програми залучено також викладачів кафедри міжнародного приватного права та кафедри іноземних мов. У 2020/21 навчальному році в межах цієї освітньої програми вперше реалізували проєкт подвійних дипломів з Університетом Казіміра Симоновича (м. Вільнюс, Литва). У 2020/21 навчальному році освітня програма успішно пройшла акредитацію.

На кафедрі активно функціонує Український аналітично-освітній центр європейського та порівняльного права, оснащений сучасними електронними засобами комунікації та навчання.

Кафедра опікується науковою діяльністю студентських гуртків, серед яких:

- Державно-правове наукове товариство (науковий керівник — проф. І. Білас);
- Клуб європейського права (наукові керівники — проф. К. Смирнова, доц. О. Святун, доц. А. Федорова);
- Гурток порівняльного кримінального права (науковий керівник — доц. Ольга Гончарук);
- Гурток «Право міжнародних організацій» (науковий керівник — проф. О. Шпакович).

Студенти спеціальності «Міжнародне право» беруть активну участь у всеукраїнських і міжнародних наукових змаганнях. Зокрема, 2021 року студент 3 курсу Максим Кушнов посів 3-тє місце на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт МОН України зі спеціальності «Міжнародне право». Із березня 2020 до листопада 2024 року з ініціативи кафедри порівняльного і європейського права та за підтримки Фонду Леоніда Кучми «Україна» відбулися 3 конкурси наукових робіт для студентів українських університетів за таким науковими напрямками, як «Право міжнародних організацій», «COVID-19 і міжнародне право» та «Міжнародно-правові наслідки збройної агресії РФ проти України».

У вересні 2022 року Державно-правове наукове товариство оголосило конкурс наукових праць на тему: «Архітектура сучасної світової безпеки та

роль міжнародного права: стан, проблеми, перспективи», підсумки якого підбили у травні 2023 року під час проведення кафедральної наукової конференції.

У межах співпраці з альянсом «EUniWell», членом якого є Київський національний університет імені Тараса Шевченка, з 24 до 31 березня 2023 року доц. кафедри О. Святун разом зі студентками 3 курсу спеціальності «Міжнародне право» ННІМВ відвідувала Університет Мурсії (Іспанія). Метою візиту була участь студенток у 1-му Муткорті з права ЄС (EUniWell Moot Court). У змаганнях також взяли участь команди з Великої Британії, Іспанії, Нідерландів, Німеччини та Франції. Команда ННІМВ дійшла до півфіналу, поступившись команді фіналістів із Нантського університету (Франція).

У березні 2024 року студенти 4 курсу спеціальності «Міжнародне право» взяли участь у 2-му Муткорті з права ЄС (EUniWell Moot Court), де також дійшли до півфіналу.

Викладачі кафедри постійно прилучаються до міжнародних наукових проєктів. Зокрема, у 2019–2022 роках проф. К. Смирнова та доц. О. Святун брали участь у реалізації проєкту Центру досконалості Жана Моне «Поглиблений розвиток європейських студій в Україні: міждисциплінарний підхід» (№611625-EPP-1-2019-1-UA-EPPJMO-CoE) за програмою «Еразмус+» Європейського Союзу.

Зважаючи на високий науково-професійний рівень і практичний досвід професорів і викладачів кафедри, міжнародні інституції та організації залучають їх як експертів і безпосередніх членів. Зокрема, 29 березня 2023 року Комітет міністрів Ради Європи обрав нову членкиню Європейського комітету із соціальних прав. Уперше нею стала представниця України — Алла Федорова, к.ю.н., доц. кафедри порівняльного і європейського права.

Упродовж 2010/2014 навчального року проф. К. Смирнова, проф. О. Шпакович, доц. І. Вляцько, доц. О. Святун читали лекції в межах програми підвищення кваліфікації для співробітників Секретаріату Кабінету Міністрів України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції «Європейська інтеграція: економіка, політика, право».

2021 року проф. О. Шпакович була головою конкурсної комісії з добору кандидатів для обрання суддею Європейського суду з прав людини від України відповідно до Указу Президента № 550/2021 від 26.10.2021. Того ж року доценти кафедри Яна Бенедик, О. Гончарук, А. Федорова розробили пропозиції для підготовки щорічної доповіді Вищої ради правосуддя про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2021 рік.

Професорсько-викладацький склад кафедри також застосовує набутий досвід і високий науково-професійний рівень для експертизи законопроектів, поданих на розгляд Верховної Ради України, та в державотворчій діяльності.

З перших днів повномасштабної воєнної агресії РФ проти України колектив кафедри бере активну участь в організації допомоги Збройним силам України, захисті територіальної цілісності та державного суверенітету держави: було проведено збір матеріальних засобів; проф. О. Шпакович взяла участь у захисті Києва у складі одного з підрозділів ТрО; проф. Вадим Попко створив фонд допомоги ЗСУ; проф. І. Білас (генерал-лейтенант у відставці) поєднує викладацьку діяльність з безпосереднім виконанням бойових завдань у складі ЗСУ.

Оскільки кафедра забезпечує викладання фундаментальних навчальних дисциплін на першому курсі, особлива увага постійно спрямована на формування у студентів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до національних інтересів України.

Отже, право Європейського Союзу визнають важливим курсом у системі вищої юридичної освіти. Право ЄС включено до навчальних програм юридичних факультетів як обов'язкова дисципліна чи спецкурс. Нагальною є потреба в консолідації та узагальненні знань у досліджуваній галузі, а також у забезпеченні навчального процесу фундаментальними підручниками з права ЄС, над якими працює професорсько-викладацький склад кафедри порівняльного і європейського права.

Кафедра порівняльного і європейського права відіграє провідну роль у формуванні стандартів викладання права Євросоюзу в Україні, розробленні навчально-методичних матеріалів у цій сфері та фаховій підготовці майбутніх кваліфікованих євроінтеграторів для відновлення України та її ефективного функціонування у складі Європейського Союзу.

1. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України № 2411-VI від 01.07.2010. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
2. Шпакович О. Становлення та розвиток науки європейського права в Україні // Український часопис міжнародного права. Спеціальний випуск. 2023. С. 146–161.
3. Забігайло В.К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу // Українсько-європейський журнал міжнародного та порівняльного права. 2000. Т. 1. Вип. 1. С. 7–12.
4. Буроменський М.В. Захист прав людини в Європейському Союзі / М.В. Буроменський, Р.Б. Хорольський // Проблеми законності. 1998. Вип. 36. С. 84–90.
5. Микієвич М.М. Правове регулювання етапів співробітництва між Україною та Європейським Союзом // Держава і право. 1997. Вип. 1. С. 128–132.
6. Смирнова К.В. Джерела права Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2005. 228 с.
7. Березовська І.А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2005. 18 с.
8. Влялько І.В. Правове регулювання державних закупівель в ЄС : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2009. 20 с.
9. Святун О.В. Європейські механізми боротьби із торгівлею людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2005. 174 с.
10. Федорова А. Історія становлення і розвитку науки європейського права в Україні. Ч. 2. Історія становлення та розвитку науки права Ради Європи в Україні / А. Федорова, О. Святун // Право України. 2013. № 2. С.196–216.

Ivan BILAS,
*Doctor of Law, Doctor of History,
Head of the Department of Comparative and European Law
at the Educational and Scientific Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv;*

Olha SHPAKOVYCH,
Doctor of Law, Full Professor;

Olena SVIATUN,
PhD in Law, Associate Professor

STUDY OF EUROPEAN LAW AS THE BASIS AND MAIN DIRECTION OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION ASPIRATIONS

Abstract. The article describes the development of the study and doctrine of European Union law in Ukraine, the main periods of their formation and development. The authors point out the key academic research related to the study of certain branches, policies and components of the European Union law.

The article highlights the establishment of the Department of Comparative and European Law at the Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, which was driven by Ukraine's strategic course towards integration into the European Union and the clear need to train qualified specialists to work in this field of Ukraine's foreign policy. The authors outline the normative courses on EU law and the major disciplines taught by the department.

Moreover, attention is paid to the academic and extracurricular activities of students and lecturers of the department (operation of the Ukrainian Analytical and Educational Centre of European and Comparative Law, student clubs, participation in research projects, competitions, etc.) The practical experience of the department's faculty members as experts, officials, representatives of Ukraine, etc. is mentioned. The article points out that since the first days of Russia's full-scale military aggression against Ukraine, the department's staff has been actively involved in arranging support for the Armed Forces of Ukraine.

The conclusions highlight the relevance and importance of European Union law in Ukraine. The authors emphasise that the Department of Comparative and European Law at the Educational and Scientific Institute of International Relations plays a leading role in developing standards for teaching European Union law in Ukraine, developing teaching and methodological materials in this area, and provides professional training of qualified European integration specialists for Ukraine's recovery and its effective performance within the European Union.

Keywords: European Union law, European integration of Ukraine, European Union, Department of Comparative and European Law, Educational and Scientific Institute of International Relations.